

RETTIGHETS- BASERT UTVIKLING

Refleksjoner over grunnlaget for NORCODEs arbeid

Foto: Finn Ståle Felberg

Helge Rønning er professor ved Institutt for medievitenskap ved Universitetet i Oslo og er en av Norges fremste Afrika-kjennere. Han er dessuten styreleder i forvaltningsorganisasjonen Kopinor. Dette innlegget ble opprinnelig holdt ved NORCODEs styreseminar 28. februar 2008.

Helge Rønning

Forestillingen om rettighetsbasert utviklingsarbeid er knyttet til en teori om at fornuftig og framtidrettet utvikling kommer til uttrykk gjennom alle de sett av rettigheter som menneskerettighetserklæringen omfatter. En slik forestilling ligger til grunn for den måten blant annet den indiske nobelprisvinneren i økonomi Amartya Sen teoretiserer over og analyserer hva utvikling innebærer.¹ Dette innebærer også et nytt perspektiv på utviklingsprosesser og medfører en vektlegging av organisering og av at ulike grupper i samfunnet skaffes muligheter til makt og til å hevde egne interesser.² Dette forutsetter et syn på utvikling som noe mer enn å forse folk med tjenester og gjøre dem til klienter. Å få oppfylt behovet for adgang til utdanning, helse, rent vann osv. er en rettighet, ikke noe man skal motta som en form for veldedighet.

RETTIGHETSFORMER

Innenfor rettighetstenkningen er det nødvendig å skille mellom to former for prinsipielle rettigheter. Den ene formen er de rettigheter vi har i kraft av å være mennesker. Disse er kodifisert i ulike menneskerettighetserklæringer, men bare lovlig bindende i den grad de ratifiseres og gjøres til en del av staters konstitu-

sjoner og lovverk. Den andre formen er de rettigheter vi har i kraft av å være borgere av en stat. Det hører med i dette perspektivet at i den folkeforflytningenes og globaliseringsens tidsalder som vi nå opplever, finnes millioner av mennesker som ikke nyter godt av disse rettighetene fordi de befinner seg i en form for statsløst limbo.

Utviklingen og kodifiseringen av rettighetene har foregått over en relativt lang historisk periode, og er blitt realisert til ulik tid i ulike samfunn. En forutsetning for en prinsipiell anvendelse av disse rettighetene er at de innebærer et særlig forsvar for minoriteters rettigheter. Videre er rettigheter ikke gitt en gang for alle, men skapes og sikres gjennom virke og strid.

Det er mulig å dele disse rettighetene i fire hovedtyper: de sivile, de politiske, de sosiale og de kulturelle.

De *sivile* rettighetene gjelder retten til likeverd, til eiendom, til rettfærdig rettsbehandling, til å ytre seg fritt, til egen tro og overbevisning, til å ha en beskyttet privat sfære. Borgerne har disse rettighetene i kraft av å være myndige individer. I de vestlige samfunn ble slike rettigheter utviklet særlig på 1700-tallet og kodifisert i

og med den amerikanske grunnlov og den franske revolusjon.

De *politiske* rettighetene dreier seg om retten til å stemme, til å stille til valg, til å organisere seg politisk og sosialt. Disse rettighetene er et resultat av de politiske bevegelsenes virke i det nittende århundre.

De *sosiale* rettighetene omfatter velferdsgoder som retten til helse, utdanning, sosial understøttelse. Disse ble kjempet fram i første rekke av arbeiderbevegelsene, og de ble realisert gjennom velferdsstatene i annen halvdel av det tjuende århundre. Det står fremdeles strid om dem innenfor en nyliberalistisk ideologi.

De *kulturelle* rettighetene innebærer retten til å delta i og nyte et mangfold av kulturelle uttrykk. Disse er blitt særlig aktuelle innenfor de nye manglekulturelle samfunn som nå utvikler seg.³

Rettigheter knyttet til skapende virke og opphavsrett omfatter for så vidt alle disse fire ulike rettighetstypene. I rettighetsarbeid bygd på et utviklingsperspektiv må man bygge på et mangslungent grunnlag og ikke isolere denne bestemte formen for bistand og kultursamarbeid fra det å sikre også andre rettigheter. Derfor vil jeg i det følgende redegjøre for noen

av de grunnleggende prinsippene ved en rettighetsbasert utviklingstenkning.⁴

PRINSIPPER

I en slik tenkning står spørsmålet om hvordan man skal bekjempe fattigdom sentralt. Det er nødvendig å betrakte fattigdomsyndromet som noe som angår samfunnet som helhet, ikke bare de fattige. Samfunn der flertallet av befolkningen befinner seg under fattigdomsgrensen, er preget av en form for underutvikling som også påvirker de deler av samfunnet som ikke er direkte rammet av fattigdommen. Rettighetsbaserte utviklingsstrategier må derfor ha sitt grunnlag i helhetlige analyser av både årsakene til og symptomene på fattigdom.

Dette innebærer videre en forståelse av sammenhengen mellom makt, politikk, menneskelige og sosiale relasjoner. Grunnlaget for forandring ligger ikke i noen ensidig satsning på ett eller noen få felt, men på et samarbeid mellom mange aktører, særlig slike som er knyttet til organisering i det sivile samfunn og i sosiale bevegelser. Samvirket med staten må være klart definert ut fra en forståelse av at det sivile samfunns organisasjoner har sine oppgaver, og statlige institusjoner sine.

Konsekvensene av dette er at organisasjonsbygging og utvikling må stå sentralt i slike utviklings- og bistandstrategier. Organisasjoner må bygge på interesser som er knyttet til gruppers behov og rettigheter. Eksempler på dette er organisering rundt kvinners rettigheter og organisasjoner som arbeider for forsvar av menneskerettighetene. I vår sammenheng er ulike kunstnergruppers organisering relevant. Deres mål er både å fremme kunstnernes egne rettigheter og befolkningens mulighet for å ta del i kulturell virksomhet.

Det siste eksemplet viser også til at rettighetsbaserte utviklingsstrategier ikke må være passiverende, men bygge på aktive initiativ fra dem som arbeidet angår. Det vil si at de må bygge på skapende krefter. Deres uttrykksmåter må også legge vekt på hvilke rettigheter borgerne i et samfunn har. De må vise til og

presentere for åpen diskusjon ulike utviklingsmodeller og dermed oppmuntre til deltakelse og demokratiske avgjørelsesprosesser. De må sette utviklingen for enkeltgrupper i en større sammenheng av utvikling i samfunnet som helhet.

Det vil si at lokalt eierskap er viktig. Det er nødvendig å ha en forståelse for at utvikling er et langsiktig prosjekt, der man ikke kan vente umiddelbare resultater etter kort tid og på grunnlag av begrenset fokusert innsats. Utvikling bygger på erfar-

“Det internasjonale samarbeidet for rettighetsbasert utvikling må være tuftet på solidaritetstenkning.”

ing og lærdom som er bygd opp og bearbeidet. Det omfatter mange ulike grupper og aspekter. Det internasjonale samarbeidet for rettighetsbasert utvikling må være tuftet på solidaritetstenkning.

VERDIER

De prinsippene som er skissert ovenfor, bygger på noen grunnleggende verdier som kan oppsummeres i følgende stikkord:

Rettferdighet. En rettighetsbasert utvikling må ta sikte på å skape et rettferdig samfunn. Dette gjelder både innad i det enkelte land, og i et internasjonalt perspektiv. I arbeidet for å sikre opphavsrettigheter må det derfor gis mulighet for å distribuere verk på en måte som sikrer en rettferdig fordeling av vederlag. Det vil si at arbeidet for skapende rettigheter ikke bare skal ha som mål å sikre vederlag, men også å bidra til at verk skapt i et samfunn, skal kunne nå de gruppene som utgjør dette samfunnet. Dette fører over til neste grunnleggende verdi:

Likhet. Menneske- og borgerrettighetstenkning bygger på et prinsipp om likhet. Det er ikke det samme som uniformering, men innebærer like muligheter og like rettigheter. I forhold til skapende rettigheter er dette viktig i lys av den ulike fordeling av muligheter for distribusjon og bruk som finnes innenfor den multinasjonale kulturindustrien. En rettighetsbasert utviklingsmodell for

det kulturelle felt må på grunnlag av likhetsprinsippet bidra til å styrke nasjonale og lokale kulturindustrier og sikre deres rettigheter.

Respekt. Utviklingsstrategier som ikke bygger på en grunnleggende respekt for dem utviklingen angår, er dømt til å mislykkes. Dette prinsippet innebærer at aktørene i utviklingsprosesser må betraktes som deltakere, ikke som objekter for en form for sosial ingeniørkunst. I dette ligger det også et grunnleggende perspektiv på at man møter hverandre i et gjensidig subjektforhold. I lys av kulturelt rettighetsbasert utviklingsarbeid vil prinsippet om respekt innebære en anerkjennelse av forskjeller i kulturelle uttrykksmåter.

Deltakelse. Nær beslektet med prinsippet om respekt er at de som er subjekter i utviklingsprosessen også må være deltakere i dem. Dette er et resultat av den vekten som legges på organisering og det å bygge fellesskap i den rettighetsbaserte utviklingsmodellen. Innenfor kulturfeltet betyr dette at det er nødvendig å bygge organisasjoner av kulturarbeidere med grunnlag i deres to nært beslektede rettigheter: retten til å ytre seg og retten til å få rimelig vederlag for det skapende arbeid som er nedlagt i kulturproduktene.

Verdighet (myndighet). I forbindelse med dette prinsippet kan det være rimelig å vende tilbake til den første typen rettigheter, de sivile. Disse rettighetene har sitt grunnlag i den opplysningstankegangen som Immanuel Kant forbandt med myndighet. Nå kan det selvfølgelig virke litt søkt å kople en syttenhundredtalls opplysningsfilosof til dagens utviklingspolitikk, men en slik tenkning er faktisk grunnleggende for all senere rettighetsforståelse. Myndighet innebærer evnen til å bruke sin forstand uten andres ledelse. Det vil si at utvikling ikke er en form for belæring der de andre blir opplyst om hvordan de skal te seg. Kunnskap om utvikling må ikke pådyttes utenfra, men vokse fram som opplysning innenfra. Dette forutsetter at det finnes en diskusjon om samfunnets utvikling i en offentlighet av myndige individer og representanter for ulike sosiale

interessegrupper, og dette må bygge på ytringsfrihet. Betydningen av dette for en rettighetsbasert kulturutvikling er innlysende.

Åpenhet og innsyn. Dette prinsippet springer ut av det foregående. Rettighetsbasert utvikling forutsetter at avgjørelsesprosesser er åpne for innsyn og at de kan debatteres på en slik måte de som er ansvarlige, kan stilles til ansvar. Dessverre er situasjonen i mye utviklingsarbeid at avgjørelser tas uten tilstrekkelig åpenhet, ofte i organisasjoner som lukker seg for innsyn utenfra. Rettighetsbasert utviklingsarbeid har som et viktig element å bidra til å skape en kritisk og fri offentlighet.

Demokrati. De seks verdiene som er skissert ovenfor, peker fram mot den siste, nemlig betydningen av demokrati. Utviklingsprosesser må

være tuftet på godt styresett. Kulturelt utviklingsarbeid må bygge på en grunnleggende demokratisk forståelse av den rolle demokratiske prosesser spiller for mangfoldet i kulturelle og kunstneriske uttrykk. Å organisere rundt kulturelle rettigheter innebærer å styrke demokratiet. Et demokratisk prinsipp forutsetter også at det finnes en gjensidig relasjon mellom sivil samfunn og stat, og disses institusjoner. Rettigheter må lovfestes og begrunnes politisk, og de må respekteres og håndheves.

NORCODES ARBEID.

De prinsippene jeg har skissert ovenfor, bør etter min mening ha følgende tre konsekvenser for NORCODEs måte å arbeide på.

1. Det må være rettet mot utviklingsland på en slik måte at initiativet

til samarbeid primært må komme fra organisasjoner i disse landene, gjerne i samarbeid med internasjonale organisasjoner.

2. Det må være organisasjonsbasert på en slik måte at det ikke i første rekke er nordlige initiativ som stabler en partner på beina som ikke har røtter i lokale initiativ og grupperinger. De organisasjonsmessige initiativ skal ikke komme fra NORCODE, men fra NORCODEs medlemmer Kōpinor, BONO, TONO, GRAMO, Norwaco, og deres grunnorganisasjoner, samt fra tilsvarende partnere i utviklingsland.

3. NORCODE bør fungere som fasilitator, kunnskapsformidler og organisasjonsressurs.

FOTNOTER OG HENVISNINGER

- 1: Se bl.a. Sen, Amartya (1999 o.s) *Development as Freedom*. Oxford (OUP)
- 2: For en drøftelse av hva en slik tilnærming innebærer i praktisk utviklings- og bistandsarbeid se Mikkelsen, Britha (2005) *Methods for Development Work and Research: A New Guide for Practitioners*. London, New York, New Dehli (Sage)
- 3: Denne måten å tenke rundt rettigheter på ble introdusert av den britiske sosiologen T.H. Marshall på 50- og 60-tallet. Se: Marshall, T.H. (1964) *Class, citizenship, and social development*. New York (Doubleday)
- 4: Jeg bygger her på Chapman, Jennifer e.a. (2005) "Rights-Based Development: The Challenge of Change and Power." *Global Poverty Research Group. Working Paper. GPRG-WPS-027*. <http://www.gprg.org/pubs/workingpapers/default.htm>

Synspunktene i artikkelen står for forfatterens regning.

Publisert i 2008 av:

NORCODE

The Norwegian Copyright
Development Association

Kongensgt. 4, 0153 Oslo